ISSN 2310-0893
ICV 2015: 38.66

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

Серія 19

КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА ТА СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Випуск 38

Київ
Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова
2019

Kordonets V., Nazarenko M. System of integrated influence on correctional work for children of early age with autism spectrum disorders

The article deals with the system of integrated influence on correctional work for children of early age with autism spectrum disorders, the analysis and the ways of its optimizing. One of the most effective methods of correctioning the behavior of children suffering from ASD, namely – the applied analysis of behavior (AAB) is represented. Four stages of correction work aimed at the improvement of negative behavlor are defined and analyzed. They are: training the functional communication, differential strengthening the absence of behavior, method of social stories, differential strengthening the incompatible behavior. Some additional methods: "Differential Strengthening the Form of Behavior which is Substituted", "Differential Strengthening the Absence of Behavior" and "Concession of Choice" that led to decline in the number of episodes of purposeful behavior or to its full absence, were applied. The efficiency of the proposed complex of the applied stages of correctional work was thus proved.

Key words: autism, behavioral therapy, correction of behavioral problems, functional communication, differential strengthening the absence o9f behavior, training functional communication, social stories, differential strengthening the incompatible behavior, visual disorder.

УДК 376-056.36.015.31:796

Кравець Н. П., kravez2015@gmail.com
Шовкун А. В. nastenka.shovkun1999@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛОЖЕНЬ М. П. КОЗЛЕНКА У СПЕЦІАЛЬНІЙ ТА ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ

У статті розглянуто питання, що стосуються науково-методичної діяльності в галузі фізичного виховання учнів відомого українського вченого, доктора педагогічних наук зі спеціальної педагогіки Миколи Панасовича Козленка у 60-90 роках XX століття. Проаналізовано систему поглядів ученого на проблему фізичного виховання учнів допоміжної школи. Визначено загальнодидактичні аспекти в його творчості, зроблено висновки щодо оцінки його внеску в теорію і практику фізичного виховання учнів допоміжної школи. Головним завданням фізичного виховання учнів допоміжної школи М. Козленко вважав розумовий і фізичний розвиток школярів та корекцію наявних у них порушень. Особливу увагу в дослідженнях приділяв питанням, що стосуються рухових порушень в учнів та розкриттю форм, засобів, методів їх корекції на уроках фізичної культури і в позакласній фізкультурно-масовій роботі.

Ключові слова: Козленко М. П., корекція, учень допоміжної школи, урок фізичної культури, рухові вправи, учень.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української школи увага до збереження здоров'я дітей з інтелектуальними порушеннями пов'язана зі станом їхнього психофізичного здоров'я, від якого залежить якість засвоєння школярами знань та умінь, оскільки школа покликана реалізувати одну з цілей виховання – формування здорової особистості, здатної берегти своє здоров'я. Однією із 10 компетентностей, на формування яких у школярів вказується у концепції Нової української школи, є здоров'язберігальна компетентність. У психолого-педагогічній науці накопичено значний досвід щодо виділення шляхів, методів, засобів фізичного виховання учнів як на уроках, так і в позаурочний час з метою збереження їхнього здоров'я.

Аналіз актуальних досліджень. Значний інтерес мають праці вчених з різних проблем фізичного виховання учнів як з типовим, так і з порушеним розвитком. Зокрема проблеми, що стосуються здорового способу життя, відображено в роботах Т. Бойченко, Н. Кравчук, Т. Шаповалової та ін. Фізичній культурі, культурі здоров'я школярів присвятили роботи М. Зубалій, О. Дубогай, В. Оржеховська, Л. Сущенко, В. Бабич, О. Куделіна, П. Джуринський, С. Цвек. Особливості фізичного виховання учнів початкових класів у позакласній роботі розглянули В. Василевський, О. Остапенко, М. Тимчик та ін. Розвиток учнів з інтелектуальними порушеннями та корекцію притаманних їм недоліків фізичного розвитку розглянуто в роботах Р. Бабенкової, О. Дмитрієва, М. Єфименка, Б. Сермеєва, В. Мозгового, Б. Шеремета та ін. Питання впливу рухливих ігор на розвиток організму учнів досліджував В. Грицюк. Цінними є погляди відомого українського вченого-методиста з проблем фізичного виховання

учнів як з типовим розвитком, так і з інтелектуальними порушеннями, доктора педагогічних наук Миколи Панасовича Козленка (1927-2007 рр.), який розробив систему корекційно-розвиткової роботи з метою фізичного виховання учнів з типовим розвитком та учнів з інтелектуальними порушеннями.

Метою статті є аналіз поглядів М. Козленка на мету, зміст, форми, методи й засоби фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи науково-методичну спадщину М. Козленка, ми з'ясували, що у 70-90 роки XX століття він одним з перших звернувся до детального вивчення означеної проблеми [1]. Провідним мотивом багаторічної творчості вченого було гасло: «фізична культура має значні можливості для корекції недоліків і удосконалення моторики учнів допоміжної школи». [7, с. 7].

Теоретико-методичну спадщину М. Козленка ми розглядаємо з кількох точок зору: 1 – вивчення дослідником фізичного стану учнів з порушеним розвитком; 2 – особливості уроків фізичної культури для учнів допоміжної школи; 3 – корекційна робота з учнями допоміжної школи з метою виправлення психофізичних порушень; 4 – виховання інтересу у школярів до занять фізичною культурою і спортом.

Для виявлення порушень фізичного розвитку учнів допоміжної школи дослідник враховував їхній загальний фізичний розвиток, оскільки дотримувався положення: щоб правильно визначити порушення розвитку в дітей, варто враховувати їхній загальний фізичний стан, стан рухової сфери, а також характер і міру вираження дефекту розумової сфери. Насамперед обстежував учнів молодших класів. З цією метою провів антропометричне дослідження більше 300 дітей 1-4 класів, що дало змогу всебічно вивчити фізичний стан молодших школярів та причини, які призводять до його порушення. У результаті антропометричного дослідження виявив: більшість з обстежених (75%) мають різноманітні відхилення в фізичному розвитку: порушення будови тіла, загальне відставання в фізичному розвитку, негармонійний розвиток. Вивчаючи особливості рухів учнів у різних видах діяльності, довів, що у першокласників наявні різноманітні рухові відхилення у щоденних побутових рухах, в акті письма, при виконанні ручних трудових операцій і фізичних вправ, а також в діях, що здійснюються ними у вільний час. Недоліки рухів більше проявляються в тих діях, що вимагають точних диференційованих рухів. Рівень фізичної підготовки учнів виявився досить низьким. При виконанні рухових актів на уроках фізкультури, письма, бігу, ручної праці і т. д. відмічається недостатньо чітка регуляція рухів. Для цього виявляв особливості управління рухами розумово відсталими дітьми і прийшов до висновку, що в невмінні управління рухами проявляються насамперед порушення нервово-психічної діяльності. Для вивчення керованої сторони довільних рухів діти виконували вправи, виконання яких залежить від чіткості управління рухами: метання в ціль з невеликої відстані, стрибки в довжину на точність приземлення, виконання рухів із заданим зусиллям [7, с. 12-38]. Проаналізувавши отримані результати, М. Козленко прийшов до висновку, що розумово відсталі діти відстають у виконанні вправ, які вимагають швидкості й сили, максимальних проявів точності рухів, тобто чіткої просторової та часової орієнтації, точних рухів рук, виконання диференційованих рухів пальцями рук. Не існує прямої залежності між силою кистей рук (за даними динамометрії) і здатністю робити диференційовані рухи пальцями, чітко диференціювати м'язові зусилля в рухах пальців і кистей, погано узгоджені рухи пальців обох рук. Недоліки моторики спричинені й тим, що рухові акти недостатньо регулюються мовленням. Через недоліки загального розвитку учні не можуть самостійно організувати рухливу гру. За станом моторики вчений поділив учнів на три групи. 1 група – досягли фізичного виховання середніх показників учнів масової школи – 17-25%. 2 група – результати нижчі в два рази результатів середніх показників учнів масової школи 45-68%. 3 група – дуже низькі результати. Результати в два і більше разів нижчі за середні показники: 22-30% [7, с. 61-62]. Диференціація учнів на групи дозволила визначити спільне в мотриці розумово відсталих учнів: наявні рухові відхилення обумовлені насамперед недоліками нервово-психічної діяльності, пов'язаною з довільною регуляцією рухав. Внаслідок недорозвитку пізнавальної діяльності учні майже не зважають на досвід зі своїх рухів і недостатньо узагальнюють його з допомогою слова [7, с. 63]. Отримані результати цінні для врахування учителями спеціальної та інклюзивної шкіл, оскільки виявлені недоліки варто враховувати у процесі виконання учнями завдань з письма, малювання, трудового навчання.

Проаналізувавши результати, отримані в молодших класах, Микола Панасович вивчав показники дівчат і хлопців 5-8 класів: зріст, вага тіла, показники динамометрії та кистей рук. У процесі обстеження виявив відставання в фізичному розвитку, недоліки будови тіла, порушення процесів

нервової діяльності, порушення в діяльності вегетативної нервової системи вказав на особливості розвитку моторики. Аналізуючи особливості рухів учнів 5-8 класів, довів, що порушення рухів в учнів 5-8 класів своїм характером подібні до порушень рухів в молодших школярів, бо їх зумовлюють ті ж самі причини. Проте міра вираження вад і рівень розвитку рухових можливостей інакші, ніж в молодших школярів. Також визначив, чому учні не можуть швидко перебудувати належно свою рухову діяльність коли змінюються умови рухової діяльності або рухові завдання, оскільки більше запам'ятовують рухів перед початком нової операції. Крім того, порушення рухової діяльності найбільше проявляються в іграх [5, с. 19-21]. Розкривши особливості фізичного розвитку і рухової діяльності учнів 5-8 класів, вчений висвітлив зміст, організаційні форми і методи фізичного виховання учнів з урахуванням завдань корекції порушень їхнього розумового та фізичного розвитку.

Цінними є визначення Миколою Панасовичем засобів і методичних прийомів, спрямованих на полегшення розуміння учнями смислової структури дії як провідного визначального положення навчання рухів:

1 – педагогічні засоби і методичні прийоми, що сприяють пробудженню і розвитку в учнів пізнавального інтересу до фізичних вправ: диференційований добір вправ і методів з урахуванням пізнавальних і фізичних можливостей учнів; дотримання вимог посильності й привабливості вправ, оптимального темпу їх виконання; використання прийомів, що спонукають до простих суджень про залежність результату дії від характеристики рухів.

2 – фізичні вправи, які сприяють розвитку довільного регулювання рухів: метання в ціль, стрибки на точність приземлення, вправи з рівноваги, кидання м'яча із заданими умовами, рухливі ігри, що вимагають точності рухів.

3 –методичні прийоми, що спонукають учнів сприймати власні рухи, їх напрямок, амплітуду, швидкість, м'язове зусилля, порівнювати і розрізняти характеристики рухів.

4 – педагогічні прийоми, що стимулюють розвиток мови в учнів у процесі оволодіння фізичними вправами: засвоєння назв положення тулуба, елементарних рухів та їх характеристик, вправ та ігор, спортивного інвентаря та їх обладнання [3, с. 31].

Результати обстеження учнів молодших і старших класів дозволили Миколі Панасовичу визначити особливості корекційно-розвиткової роботи з ними: постійне стимулювання пізнавальної діяльності учнів з метою досягнення оптимального співвідношення між руховою і пізнавальною активністю школярів. Розв'язання основних завдань фізичного виховання радив здійснювати одночасно з розв'язанням корекційних завдань шляхом подолання або ослаблення порушень фізичного розвитку та рухової діяльності розумово відсталих учнів. Активну розумову діяльність при оволодінні фізичними вправами вчений розглядав як важливу умову свідомого оволодіння руховими діями, розвитку довільного регулювання рухами, підготовку учнів до самостійного виконання фізичних вправ вдома, виховання звички не робити пасивних, безконтрольних рухів [2, с 14]. Завдяки цьому звернув увагу педагогів на доцільність раннього фізичного виховання, вказавши, що «молодший шкільний вік дуже сприятливий для корекції недоліків розвитку, і чим раніше розпочинається виправлення дефекту, тим швидше й успішніше він буде подоланий». Фізичну основу корекції недоліків розвитку учнів вбачав у компенсації, тобто в заміні патологічно порушених функцій центральної нервової системи новими нервовими механізмами. Особливо наголошував на значенні корекції рухів у школярів, оскільки робота з корекції рухів впливає на вироблення правильної навички письма, малювання, ручної праці, в самообслуговуванні, а в подальшому і в професійно-трудовому навчанні[6, с. 4]. Зокрема корекцію недоліків розвитку в процесі фізичного виховання варто здійснювати шляхом впливу на дитину з метою покращення загального стану здоров'я і піднесення усіх функціональних можливостей організму, з одного боку, та вибіркового впливу з метою виправлення і розвитку вражених функцій і організму, з другого боку [6, с. 4-5]. Специфіку фізичного виховання вбачав у тому, що зміцнення здоров'я, загартування дитячого організму забезпечують правильний фізичний розвиток, а навчання руховим умінням і навичкам здійснюються одночасно з вирішенням корекційних завдань шляхом подолання або ослаблення недоліків фізичного розвитку і порушень моторики. Учений доводив, що корекційна спрямованість визначає специфіку фізичного виховання у допоміжній школі. Особливу увагу в дослідженнях приділяв корекції рухів у дітей. На його думку, типові порушення рухів в учнів допоміжної школи тісно пов'язані з особливостями їхнього психічного і емоційного розвитку. Такий недолік часто

проявляється у рухових діях, що вимагає значної нервової, розумової роботи. Для корекції недоліків і удосконалення моторики радив забезпечити такий характер рухової діяльності у навчанні, праці, грі, за яких постійно надається корекційно-розвитковий вплив на учнів з урахуванням їхніх рухових розладів[7, с. 8-9]. Корекційний вплив на учнів засобами фізичного виховання повинен забезпечуватися специфічними вправами і застосуванням методичних прийомів навчання, які сприяють виправленню вад у розвитку учнів. Зокрема корекції типових вад моторики учнів допоміжної школи сприяють фізичні вправи, виконання яких вимагає попередніх розрахунків, уваги і в яких для учнів очевидний зв'язок між характером руху (силою, швидкістю, напрямом та ін.) і його результатом [5, с. 77].

Аналізуючи значення і роль фізичного виховання для учнів допоміжної школи, М. Козленко окреслив особливості фізичного виховання та корекції для вказаної категорії школярів: 1 – фізичне виховання спрямоване насамперед на корекцію недоліків їхнього розвитку, оскільки включає і психічну сферу; 2 – для успішного здійснення корекційно-виховної роботи необхідно враховувати відхилення у психічному і фізичному розвитку завдяки тісному зв'язку в роботі вчителів і медиків школи; 3 – добір спеціальних методів і прийомів, які сприяють корекції недоліків і впливають на загальний фізичний розвиток дітей. Добираючи засоби навчання, радив враховувати загальний принцип корекційно-виховної роботи: корекція недоліків плюс розвиток [7, с. 9, 73].

Акцентуючи увагу на загальному принципі корекційно-виховної роботи з учнями допоміжної школи, М. Козленко вказав умови, яких варто дотримуватися при здійсненні корекції недоліків. 1. Заняття фізкультурою організовувати так, щоб вони забезпечували всебічний валив на ростучий дитячий організм: сприяли правильному розвитку усіх функцій і органів, і укріплення здоров'я. Поряд з цим здійснюється вибірковий вплив, спрямований на корекцію недоліків розвитку аномальних дітей. 2. При доборі фізичних вправ і методики їх проведення враховувати характер і патогенез самих порушень, вплив фізичного виховання і і психологічний вплив на розвиток дитини в цілому і особливо на виправлення порушених функцій її організму. 3. Враховувати те, що на фоні загального недорозвитку моторики страждають ті рухи, виконання яких вимагає залучення аналітико-синтетичної діяльності центральної нервової системи. Забезпечувати розвиток усіх рухових якостей за достатнього впливу на найбільш вражені сторони моторики. 4. Враховуючи особливості пізнавальної діяльності, заняття фізичною культурою організовувати так, щоб стимулювалася розумова діяльність учнів при оволодінні ними руховими уміннями і навичками, щоб розвивалася здатність самостійно організовувати складні рухові дії для досягнення поставлених цілей, щоб розвивалася функція другої сигнальної системи в рухових актах учнів. 5. Корекція і розвиток рухів активно здійснюються на основі і в єдності формування в них рухових умінь і навичок, необхідних для життя і трудової діяльності. [7, с. 73-74]. Зважаючи на умови, виділив 4 групи прийомів, що сприяють активізації розумової діяльності учнів і корекції недоліків: 1 – прийоми, спрямовані на сприйняття учнями власних рухів і їхню диференціацію; 2 – прийоми, що пробуджують учнів до самооцінки своїх рухів; 3 – сприяють самостійності в організації рухових дій; 4 – сприяють розвитку регулювальної функції мовлення [7, с. 91-92]. Водночас вказав на специфічну особливість фізичного виховання учнів, наголосивши, що його корекційно-оздоровча спрямованість фізичного здоров'я, фізичний розвиток є тією базою, на якій розвиваються і розумові здібності дитини.

Для того, щоб правильно визначити порушення розвитку розумово відсталих дітей, дослідник радив враховувати їхній загальний фізичний стан, стан рухової сфери, а також характер і міру вираження дефекту їхньої рухової сфери [7, с. 12]. На думку вченого, головним принципом корекційної роботи в допоміжній школі є те, що подолання дефектів розвитку здійснюється у самому процесі навчання й виховання. Тому вся система роботи з фізичного виховання повинна будуватися з урахуванням корекційних завдань. У зв'язку з цим розкрив особливості фізичного розвитку і рухової діяльності учнів 5-8 класів, висвітлив зміст, організаційні форми і методи фізичного виховання учнів з урахуванням завдань корекції порушень їхнього розумового і фізичного розвитку та назвав вузлове питання фізичного виховання учнів – корекція і розвиток рухів, оскільки від рівня розвитку рухової функції залежать не лише успіхи учнів у оволодінні трудовими навичками, а й загальний і фізичний розвиток дитини [5, с. 3-5]. Вказав організаційні форми, зміст і методику фізичного виховання учнів 5-8 класів допоміжної школи та фактори, від яких залежать успіхи завдань фізичного виховання: правильна організація режиму дня, повноцінне харчування, доцільність гігієнічних вимог, проведення лікувальних і профілактичних заходів, система загартування природними силами (повітря, сонце, вода), кваліфіко-

ване проведення фізкультурних занять [5, с. 33]. Цінною є порада Миколи Панасовича щодо уваги до ослаблених дітей. Вчений радив до кожної дитини, зважаючи на її фізичні можливості, дотримуватися індивідуального підходу, проводити індивідуальні бесіди, що кожен учень зможе виконувати фізичні вправи, якщо дотримуватиметься наполегливості, завзятості, буде кмітливим на заняттях.

Щоб оптимізувати позитивне ставлення учнів до уроків фізкультури, Микола Панасович наголосив на значенні особистого прикладу вчителя. Значення мають не лише його професійні якості, а й особистий вигляд учителя: підтягнутість, охайність, спритність і краса рухів. Учитель повинен уміти дохідливо пояснити рухові вправи та привабливо їх продемонструвати. Завдяки цьому в учнів виникне бажання наслідувати учителя, його ходу, особливості рухів. Насамперед звернув увагу на широке використання слова учителя для керівництва руховими діями учнів, що значно підвищує розумову активність учнів на уроках фізкультури, сприяє пізнанню і осмисленню власних рухів, подоланню недоліків регулювальної функції мовлення, збагаченню словникового запасу. Також автор вказав на завдання з фізичного виховання, які входять у обов'язки класовода. Насамперед потрібно знати й усувати причини, що призводять до порушень постави, викривлень хребта у дітей та дотримуватися заходів, що забезпечують запобігання перевтоми учнів: фізкультурні хвилинки, рухові ігри та розваги на великих перервах, правильне дозування розумового навантаження [2, с. 12, 14]. Між тим, сучасні школярі на перервах не відриваються від мобільних телефонів, особливо в масових, а учителі недостатньо звертають на це увагу.

З метою корекції вчений радив приділяти увагу фізичним вправам, оскільки фізичні вправи підвищують життєдіяльність всього організму, розумову та фізичну працездатність, компенсаторні можливості центральної нервової системи. Це є умовою для успішного навчання і подолання в процесі навчально-виховної роботи порушень розвитку. Насамперед варто пропонувати учням для виконання вправи, спрямовані безпосередньо на корекцію та розвиток моторики виправлень деформацій та відхилень в будові тіла. Цього досягають спеціальними коригуючими вправами. За М. Козленком механізм корекції впливу фізичних вправ на рухові порушення, які виникли внаслідок пошкоджень центральної нервової системи, полягає в тому, що під впливом систематичних повторень активних рухів стимулюють діяльність відповідних відділів нервової системи, залучення до роботи нервові механізми, які раніше не діяли, допомагають уявити умовнорефлекторні зв'язки. При цьому корекція не повинна зводитися лише до впливу на порушення в фізичному розвитку або в руховій діяльності учнів, а спрямовуватися й на те, щоб сприяти загальному фізичному розвитку, розумовому і моральному розвитку дітей. Пропонує звертати увагу на розвиток рухів, оскільки у рухах виявляється взаємозв'язок між діяльністю внутрішньою, психічною, розумовою і діяльністю зовнішньою, фізичною. Довільні рухи є кінцевою частиною великої цілеспрямованої діяльності людини. Цінними є поради Миколи Панасовича щодо корекційної роботи вчителя з учнями молодших і старших класів. Зокрема в молодших класах більше уваги приділяється корекції порушень елементарних рухів, бо виявляються порушення ізольованих рухів пальців рук, простих рухів руками. У старших класах більше уваги треба приділяти розвитку в учнів психомоторних функцій, на основі яких здійснюється побудова складних рухів і розумне керування своїм руховим апаратом. Ці завдання здійснюються на уроках на основі оволодіння учнями комплексом рухових умінь і навичок. Успіх залежатиме від методів і прийомів реалізації матеріалу програми. Особливе значення має застосування на уроці методів і прийомів, які слугують корекції порушень розвитку [5, с. 32-43].

Цінними є поради вченого-методиста щодо змісту уроків фізичної культури в молодших і старших класах: фізкультура відрізняється від інших навчальних предметів тим, що основним її змістом є рухова діяльність [6, с. 18]. З огляду на це вчений визначив структуру уроку фізкультури для учнів молодших і старших класів. Для учнів молодших класів допоміжної школи найбільш раціональною структурою вважав урок із чотирьох частин, що методично пов'язуються між собою: вступна частина – організація учнів; підготовча частина – втягування організму в фізичне навантаження; основна – сприяння загальнофізичному розвитку, формування правильної осанки, корекція недоліків моторики, формування правильних навичок основних рухів; заключна частина передбачає поступове зниження навантаження, приведення організму в більш спокійний стан [7, с. 84-85]. За М. Козленком, урок фізичної культури у 5-8 класах складається з трьох частин: вступна, основна, заключна [5, с. 43]. На уроці варто дотримуватися специфіки методики занять фізичною культурою. 1 – Врахування взаємозв'язку здійснення оздоровчих.

виховних, освітніх і корекційних завдань, що досягається за рахунок: а) відповідного підбору фізичних вправ на кожен урок, і в системі уроків; б) для учнів з порушеннями будови тіла, осанки, розладами моторики добираються індивідуальні вправи лікувальної фізкультури з метою виправлення порушень. 2 – Враховувати, що найбільш порушені рухи, тому добираються вправи на пригадування і розвиток усіх ланок рухового апарату, розвиток усіх рухових якостей, що забезпечують розвиток психомоторних функцій, на основі яких здійснюється доцільна побудова психомоторних дій. Позитивним для розвитку здатності керування рухами є визначення вправ, що вимагають чіткої просторової і часової регуляції м'язових зусиль та в яких виділено очевидний зв'язок між напрямом, розміром, швидкістю, силою руху і його результатом: метання в ціль, стрибки на точність приземлень, кидання м'яча об підлогу. Цінність вправ полягає в тому, що виконання їх пробуджує в учнів активну розумову діяльність. У школярів розвиваються і удосконалюються ті процеси вищої нервової діяльності, на основі яких здійснюється доцільна побудова рухових дій. У процесі виконання таких вправ виробляються узагальнені вміння доцільно будувати рухові дії для розв'язки рухових завдань. Враховуючи особливості стану розумової діяльності учнів, Микола Панасович радив навчальний процес на уроках фізичної культури будувати так, щоб стимулювати розумову діяльність учнів, щоб вони у процесі виконання вправ та ігор пізнавали власні рухи, диференціювали їх за розміром, напрямом, швидкістю, силою, осмислювали спосіб виконання, розв'язували розумові завдання, пов'язані із самостійною організацією цілеспрямованих рухових дій, практикувалися у виконанні рухів за словом учителя [5, с. 49]. Для досягнення цього виділив три групи методичних прийомів, що ефективно сприяють активізації розумової діяльності учнів та виправленню порушень їхніх рухів. До першої групи відніс прийоми, які спрямовують увагу учнів на сприймання власних рухів та їх диференціацію (коли дається завдання виконувати вправу, а потім повторити її, точно дотримуючись розміру, темпу, ритму, зусилля рухів). Завдяки цьому учні добре відчувають рухи, а потім повторюють їх. Спрямуванням уваги на сприймання власних рухів можна досягти значної активізації розумових процесів, на основі яких здійснюється довільна регуляція рухів. Другу групу склали прийоми, що спонукають учнів до самооцінки своїх рухів. Вони сприяють подоланню розумової інертності, спонукають аналізувати свої рухи, знаходити та усувати помилки, осмислювати спосіб виконання вправ. В учнів виховується звичка стежити за своїми рухами, контролювати їхнє виконання. Для третьої групи характерні прийоми, спрямовані на виховання вміння самостійно організовувати цілеспрямовані рухові дії. Учні практикуються в самостійній організації рухових дій [5, с. 49-52]. Водночас автор у програмі з фізичного виховання виділив засоби фізичного виховання, охарактеризувавши їх з оздоровчого виховно-освітнього і корекційного впливу: 1 – основна гімнастика, складовими якої є: а) елементи стройових вправ, б) загальнорозвиваючі вправи, в) вправляння в основних рухах, таких як ходіння, біг, метання і ловіння предметів, стрибки, лазіння; 2 – ігри, що відповідають завданням корекції, оскільки сприяють розвитку уваги, кмітливості, вихованню товариськості, згуртованості, гуртуванню колективу, забезпеченню свідомої дисципліни. Водночас на заняттях фізичною культурою пропонував широко використовувати вправи на розвиток здатності точно регулювати рухи, диференціювати рухи пальців рук, активізувати розумову діяльність. Насамперед це загальнорозвиваючі вправи на розвиток темпу, ритму, характеру рухів: ходьба, біг, підстрибування [7, с. 72-78].

Заслуговують уваги досить скрупульозно розроблені приклади уроків фізичної культури з урахуванням часу на кожну частину уроку та специфіку методики їх проведення відповідно до вимог корекції. На уроках радив суворо дотримуватися індивідуального підходу до учнів, зокрема: добираючи навчальний матеріал враховувати оздоровчі, освітні, виховні і корекційні завдання; враховувати, що порушені ті рухи, які вимагають розумової і психічної роботи; враховувати особливості пізнавальної діяльності, стимулювати розумову діяльність учнів [7, с. 87-90].

Не оминув дослідник і позакласної роботи з учнями, що передбачає заходи з фізичного виховання в режимі дня: ранкова гімнастика, фізкультурні хвилинки, прогулянки в режимі дня, а також фізкультурно масову роботу: фізкультурні гуртки, спортивні секції, туристичні походи, змагання, фізкультурні свята, лижна підготовка, заняття лікувальною фізкультурою як цінною формою роботи з виправлення недоліків розвитку. Вправи для ЛФК радив добирати індивідуально для учнів з порушеннями будови тіла, з грубими порушеннями рухів. Акцентуючи увагу на значенні занять з лікувальної фізкультури, вказав, що до кожного учня повинні застосовуватися індивідуальні засоби лікування залежно від міри порушення, тривалості лікування, загального стану організму дитини, віку,

статі [7, с. 101, 104-105]. Також потрібно дотримуватися лікувально-педагогічного контролю за фізичним вихованням учнів, що полягає у вивченні та врахуванні індивідуальних порушень психічного розвитку учнів. У процесі занять фізичною культурою постійно стежити за психічним станом кожного учня, працювати із «легко збудливими» і загальмованими учнями [5, с. 139].

Варті уваги поради Миколи Панасовича щодо доцільності прищеплення учням інтересу та потреби займатися фізкультурою і спортом, які розглядав як необхідну умову здійснення їх фізичного виховання у відповідності з вимогами, що ставляться перед людиною науково-технічним і соціальним прогресом. Відповідаючи, що таке інтерес до фізкультури і спорту, звернув увагу на якість проведення уроків фізкультури, на визначення ставлення дітей до навчального предмету. Мета досягається, якщо учні отримують задоволення від самого виконання вправ. В учнів формуються високі моральні і вольові якості, готують їх до самовиховання. Щоб підтримати інтерес до виконання фізичних вправ, радив учителям звертати увагу на емоційний клімат на заняттях. Для цього учитель повинен формувати в учнів впевненість у тому, що завдяки систематичному виконанню фізичних вправ вони стануть більш спритними, сильними, швидкими, витривалими. Визначив умови розвитку інтересу до фізичної культури і спорту. Насамперед, це застосування учителем на уроках фізкультури рухливих ігор, в ході яких діти мають можливість вільно, творчо здійснювати рухові дії в межах правил гри. При цьому проявляються їхні індивідуальні й розумові можливості, що важливо для учителя, оскільки він матиме змогу правильно дотримуватися індивідуального та диференційованого підходів до учнів. Важлива умова розвитку інтересу до фізкультури – досягнення учнями у процесі занять успіхів та усвідомлення їх, оскільки постійні невдачі призводять до згасання інтересу. Наголошував, що це важливо враховувати у роботі з ослабленими дітьми [2, с. 5-15].

Неабияке значення М. Козленко надавав самостійному виконанню учнями вправ на уроках, що сприяє розвитку інтересу, оскільки забезпечується мотивація до виконання вправ. Мотивація залежить від особливостей пояснення учителем правил виконання вправ, їхнього впливу на організм дітей і посилюється завдяки успішному оцінюванню виконаних дітьми вправ, заохоченню до належного їх виконання. Однією з умов, що формують свідоме ставлення й інтерес до уроків фізичної культури і спорту в учнів, розглядав виховання в учнів організаторських звичок. З цією метою варто пропонувати й навчати учнів виконувати обов'язки чергового, старшого групи, капітана команди. Завдяки цьому в них формуватиметься свідоме ставлення й інтерес до процесу виконання вправ і, що важливо – до організації спільної діяльності на уроках, підтримання на заняттях порядку й дисципліни. Водночас вказав на види занять, які сприяють вихованню інтересу до занять спортом: гімнастика, лижний спорт. Це підтверджується успіхами сучасних школярів як з типовим розвитком, так і дітей з інтелектуальними порушеннями, які завойовують почесні місця на змаганнях усіх рівнів. Микола Панасович висловив цінну пораду, що стосується учнів усіх категорій: «правильне фізичне виховання і міцне здоров'я необхідне всім дітям, а цього неможливо досягти, не прищепивши кожній дитині інтересу до щоденних занять фізкультурою» [2, с. 16-17].

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Опрацьовуючи матеріали з теми дослідження, ми дійшли висновку, що М. Козленко з глибоко наукових позицій розглянув проблему фізичного виховання учнів молодших і старших класів допоміжної школи. Насамперед він виділив і детально охарактеризував основні напрями такої роботи, акцентуючи увагу на провідних завданнях: розумовий розвиток і корекція притаманних учням порушень. Оцінив можливості уроків фізичної культури у здійсненні корекційно-розвиткової роботи з учнями. Особливу увагу вчений приділив особливостям уроку в допоміжній школі та формуванню й корекції в учнів рухових навичок. З метою підвищення ефективності фізичного виховання вказав на важливість вивчення фізичного стану учнів, індивідуальних можливостей, дотримання у роботі з ними індивідуального підходу та виховання інтересу до занять фізичною культурою і спортом. На його думку, такий підхід сприятиме розумовому розвитку і корекції притаманних учням психофізичних порушень. Враховуючи фізичний стан сучасних учнів, учителям спеціальних та інклюзивних шкіл варто дотримуватися в роботі на заняттях з фізичної культури, на уроках з інших предметів, у позакласній роботі порад М. Козленка щодо корекційно-виховного, оздоровчого впливу занять фізичною культурою і спортом на розумовий та фізичний розвиток учнів. У перспективі плануємо простежити розвиток ідей М. Козленка щодо фізичного розвитку й стану корекції сучасних учнів з інтелектуальними порушеннями.

Список використаних джерел:

1. Архів Інституту спеціальної педагогіки НАПН України. Спр. 27К. 62 арк. Особова справа Козленка М. П.
2. **Козленко М. П.** Виховання у школярів інтересу до фізкультури і спорту. К.: Тов: «Знання» УРСР, Серія VII: «Педагогічна», № 5, 1982. 48 с.
3. **Козленко М. П.** Теорія і методика корекційно-розвивальної роботи в системі фізичного виховання учнів допоміжної школи: автореф. дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.03 – спеціальна педагогіка. К., 1992. 48 с.
4. **Козленко М. П.** Фізичне виховання учнів молодших класів. К.: Рад. школа, 1977. 144 с.
5. **Козленко М. П.** Фізичне виховання учнів V-VIII класів допоміжної школи. К.: Рад. школа, 1968. 82 с.
6. **Козленко Н. А.** Физическое воспитание учащихся вспомогательной школы. К.: Рад. школа, 1987. 128 с.
7. **Козленко Н. А.** Физическое воспитание учащихся младших классов вспомогательной школы: пособие для учителей и воспитателей вспомогательных школ. К.: Рад. школа, 1966. 112 с.

References:

1. Arkhiv Instytutu spetsialnoyi pedahohiky NAPN Ukrayny. Spr.27K. 62 ark. Osobova sprava Kozlenka M. P.
2. **Kozlenko M. P.** Vyxovannya u shkolyariv interesu do fizkultury` i sportu. K.: Tov: «Znannya» URSR, Seriya VII: «Pedagogichna», № 5, 1982. 48 s.
3. **Kozlenko M. P.** Teoriya i metodyka korekcijno-rozvyval`noyi roboty` v systemi fizychnogo vykhovannya uchniv dopomizhnoyi shkoly: avtoref. dys. .. d-ra ped. nauk: spets. 13.00.03 – special`na pedahohika. K., 1992. 48 s.
4. **Kozlenko M. P.** Fizychne vykhovannya uchniv molodshyh klasiv. K.: Rad. shkola, 1977. 144 s.
5. **Kozlenko M. P.** Fizychne vykhovannya uchniv V-VIII klasiv dopomizhnoyi shkol`. K.: Rad. shkola, 1968. 82 s.
6. **Kozlenko N. A.** Fyzycheskoe vospytanye uchashchykhsya vspomogatel`noy shkolu. K.: Rad. shkola, 1987. 128 s.
7. **Kozlenko N. A.** Fyzycheskoe vospytanye uchashhysya mladshyx klassov vspomogatelnoj shkol: posobye dlya uchytelej y` vospytatelej vspomogatelnhyh shkol. K.: Rad. shkola, 1966. 112 s.

Кравец Н. П., Шовкун А. В. Использование положений Н. А. Козленко в специальном и инклюзивном образовании.

В статье рассмотрены вопросы, касающиеся научно-методической деятельности известного украинского ученого в области физического воспитания школьников, доктора педагогических наук Николая Афанасьевича Козленка в 60-90 годах XX столетия. Проанализировано систему взглядов ученого на проблему физического воспитания учеников вспомогательной школы. Значительное место в творчестве ученого заняли вопросы, касающиеся изучению нарушений движений в учеников младших и старших классов вспомогательной школы, определения путей их коррекции на уроках физической культуры и во внеклассной физкультурно-массовой работе, учитывая индивидуальные психофизические особенностей школьников. Главной задачей физического воспитания учащихся вспомогательной школы Н. Козленко считал их умственное и физическое развитие, сочетающееся с коррекцией его нарушений, что положительно скажется не только на физическом развитии школьников, но и на всех процессах познавательной деятельности.

Ключевые слова: Козленко Н., коррекция, ученик вспомогательной школы, урок физической культуры, двигательные упражнения, ученик.

Kravets N. P., Shovkun A. V. The use of the provisions of M. P. Kozlenko in special and inclusive education.

In this work we have a review of the solution to the problem of physical education of students who have normal and impaired intelligence. During the creation of this article we relied on the work of the famous scientist in the field of correctional pedagogy, the doctor of pedagogical sciences Nikolai Kozlenko. We analyzed the scientist's view on the problem of physical education of students in ordinary and auxiliary schools in physical training classes and in extra-curricular sports work. We determined the didactic features of the scientist's work. We assessed the contribution of Kozlenko to the development of physical education practices for ordinary and secondary school students. The analysis of many years of researches allowed the scientist to identify the mental, emotional, volitional and intellectual characteristics of secondary school students that affect physical development and realise the ways of correction. The scientist think that the main task of physical education is to correct the disorders of children development, which are the result of damage of central nervous system. The scientist paid special attention to vlolations of the motor sphere and to the methods of the correction. The sclentist described the conditions, forms, methods that provide the correction of children physical disorders in the secondary school conditions. Kozlenko analyzed physical education lessons in a secondary school and highlighted the introductory, preparatory, maln and final stages of the lesson. The Kozlenko work was aimed on the activation of students's motor sphere and correct physical development disorders. Thanks to the work of Kozlenko, we have the opportunity to develop and adjust the development of students by methods of physical influence, as well as develop students' interest in physical education and sports.

Key words: Kozlenko M. P., correctional, pupil of an auxiliary school, physical educatlon, motor exercises, pupil.